

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

БІЛЕНКОВА ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 341.1; 34(477)

**УЧАСТЬ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ СУБ'ЄКТІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
В РОЗРОБЦІ ТА УТВЕРДЖЕННІ ОСНОВНИХ ІНСТИТУТІВ
НОВОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА (1944–1991 рр.):
ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
Макарчук Володимир Степанович,
Національний університет «Львівська політехніка»
Інститут права та психології,
завідувач кафедри історії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Никифорак Михайло Васильович, Чернівецький
національний університет ім. Ю. Федьковича,
професор кафедри людських прав

кандидат юридичних наук, доцент
Рудий Назар Ярославович,
Львівський державний університет внутрішніх
справ, учений секретар секретаріату Вченої ради

Захист відбудеться «4» липня 2019 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, аудиторія 301 XIX навчального корпусу)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «3» червня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Перша половина ХХ ст. і особливо роки Другої світової війни – період особливий не лише в плані суспільно-політичних змін в Європі та світі, але й в царині міжнародного права. Будь-яка система права, включаючи й право міжнародне, не становить собою щось застигле, раз і навіки дане. «Всі норми позитивного права, – вказував А. Фердросс, – виникають, змінюються перестають діяти у визначений час. Процес виникнення, зміни і припинення дії цих норм регулюються самим міжнародним правом».

Статут ООН (1945 р.) сформулював звичні для сучасника норми міжнародного права, які – навіть при побіжному огляді – суттєво відрізняються від того права, що існувало у міжвоєнний (1918–1939 рр.) період, не кажучи уже про міжнародне право ХІХ століття.

Зміни були настільки відчутними, що спеціалісти заговорили про «старе» і «нове» міжнародне право.

У питанні про авторство нового міжнародного права прослідковуються дві тенденції, два основні підходи уособлені двома науковими школами – радянською (пострадянською) та англо-американською.

Радянська концепція виходила з того, що творцями нових норм міжнародного права, починаючи від Жовтневого перевороту 1917 р., виступали політичні діячі СРСР, і передусім В. І. Ленін. Саме ж т.зв. нове міжнародне право стало реальністю лише внаслідок ініціатив світового соціалістичного табору, підтриманих у відповідний момент державами Третього світу. Стара, вигідна колоніальним (Великобританія, Франція, Голландія тощо) та неокolonіальним (США), система міжнародних відносин відійшла у минуле всупереч «колоніалістам», «противникам прогресу» та ін. з Лондона, Парижа, Вашингтона тощо.

У свою чергу спеціалісти з питань міжнародного права та міжнародних відносин буржуазно-демократичних країн давали принципово іншу оцінку рушійним силам процесу розвитку норм міжнародного права та практичного застосування цих норм у ХХ ст. Авторство нового міжнародного права представники цієї наукової школи приписують В. Вільсону, Ф. Рузвельту та ін. політикам західного (буржуазно-демократичного) блоку.

Т.зв. нове міжнародне право протягом сер. ХХ – поч. ХХІ ст. успішно виконувало своє історичне призначення, забезпечивши злом колоніальної системи та утворення нових незалежних держав. Воно не допустило виникнення війни між двома суспільно-політичними устроями, створило правове поле для демократизації національних правових систем.

Роль Української РСР в цих процесах вимагає свого наукового висвітлення. Тут спостерігаємо дві крайнощі. Західні наукові школи часто скочуються до заперечення самого існування Української РСР як

самостійного суб'єкта міжнародного права. Натомість радянська і пострадянська школи, визнаючи Українську союзну республіку самостійним суб'єктом міжнародного права, розглядають її роль дещо спрощено – у всьому ототожнюючи радянський Київ з радянською Москвою. Зрозуміло, що українські радянські дипломати не намагалися фрондувати із загальносоюзним МЗС, але певні спроби захисту міжнародних інтересів Республіки та підвищення власного авторитету в очах світової громадськості ними постійно здійснювалися.

У цьому контексті бачиться перспективним дослідити і проаналізувати такі аспекти питання становлення т.зв. нового міжнародного права, як спір про пріоритети у його авторстві, розбіжності в підходах до тлумачення його основних інститутів країнами з різними суспільно-політичними системами, а також питання ролі дипломатичних інституцій Української РСР в створенні основних інститутів міжнародного права, наповненні цих концептуальних дискурсів реальним змістом, зокрема, в практиці імплементації норм нового міжнародного права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконане згідно з Указом Президента України від 08.11.2012 р. № 631/2012 «Про затвердження Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України», положенням «Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років», затвердженим наказом МВС України від 29.07.2010 р. № 347, а також безпосередньо пов'язана з правовими аспектами науково-дослідної роботи на тему: «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0113U002433) Львівського державного університету внутрішніх справ.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб на підставі системного аналізу міжнародно-правових документів, архівних джерел, історико-правової та історичної літератури з'ясувати об'єктивні та суб'єктивні фактори, що зумовили виникнення нового міжнародного права та подальший поступальний розвиток його основних інститутів, а також встановити роль і місце української радянської дипломатії у цих процесах.

Для досягнення поставленої мети дисертантом сформульовано наступні завдання:

- визначити ступінь наукового опрацювання проблеми, сформулювати теоретичне підґрунтя та окреслити джерельну базу дослідження;
- розкрити зміст і значення міжнародно-правових актів та природу міжнародно-правових звичаїв, які у підсумку визначили кардинальну зміну характеру міжнародних відносин в ХХ ст., створивши тим самим правову базу нового міжнародного права;

- встановити історичні передумови надання Українській УРСР міжнародної правосуб'єктності внаслідок конституційної реформи Союзу РСР в лютому 1944 р.;

- окреслити розбіжності в підходах держав з різним суспільним устроєм до питання еventуальних змін у міжнародному праві на етапі Другої світової війни та у післявоєнний період, визначити конкретний внесок кожної з т.зв. Великих Держав в справі створення та подальшого розвитку норм нового міжнародного права, в тому числі й здійснення міжнародно-правової легітимації міжнародної правосуб'єктності Української РСР;

- з'ясувати, якою мірою українська дипломатія змогла скористатися новими правовими можливостями, наданими їй шляхом включення до числа держав-засновниць ООН;

- виокремити періоди більшої чи меншої активності української радянської дипломатії протягом 1945 – 1991 рр., визначити об'єктивні та суб'єктивні причини коливань цієї активності;

- розглянути конкретну історичну практику імплементації норм нового міжнародного права за участі української радянської дипломатії – на прикладі типових прецедентів;

- визначити та охарактеризувати не лише успішні проекти українського радянського зовнішньополітичного відомства, але й його невдачі та прорахунки, виявити об'єктивні та суб'єктивні причини цих невдач;

- дати правову оцінку ефективності застосування можливостей, наданих новим міжнародним правом, для кардинальної перебудови характеру міжнародних відносин в ХХ ст. та для збереження існуючих міжнародно-правових реалій на сучасному етапі.

Об'єктом дослідження є нове міжнародне право – найбільш загальні принципи теорії та практики міжнародно-правових відносин в другій пол. ХХ – на поч. ХХІ ст. ст., їхня відмінність від міжнародного права минулого.

Предметом дослідження є найважливіші міжнародно-правові акти другої пол. ХХ ст. й конкретна практика міждержавних відносин цього періоду, що у підсумку визначили кардинальну зміну характеру міжнародного життя в хронологічних рамках досліджуваного періоду, а також безпосередня участь української радянської дипломатії в процесах розробки та імплементації норм нового міжнародного права.

Нижньою часовою межею дослідження встановлено 1 лютого 1944 р – дату прийняття Х сесією Верховної Ради СРСР рішення про реформування союзного НКЗС у союзно-республіканський, що стало початком процедури відновлення міжнародної репрезентації УРСР. Верхньою часовою межею визначено грудень 1991 р. як час міжнародного визнання незалежності України за наслідками референдуму 1 грудня 1991 р. Разом з тим потреба комплексного дослідження питання вимагає певного звернення до історичних подій першої пол. ХХ століття, які мали значення для

міжнародної легітиматії УРСР на заключному етапі Другої світової війни.

Методи дослідження. Методологічний інструментарій дослідження ґрунтується на універсальному методі філософської діалектики. Цей інструмент, у поєднанні з принципами об'єктивності, всебічності, комплексності та історизму наукового пізнання, а також ціннісного підходу, дозволяє забезпечити належний рівень результатів наукового дослідження. Знайшли своє застосування класичні методи історико-правової науки: догматичний, порівняльно-правовий (підрозділи 2.1, 3.3, 3.4) та історико-юридичний (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2, 3.3). Також важливим для здійснення правової кваліфікації досліджуваних відносин стало застосування формально-юридичного методу, за допомогою якого оцінювалися юридичний зміст внутрішньосоюзних та міжнародних актів, що призводили до створення, видозміни чи припинення юридичних відносин (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Окрім того, широке застосування мали загально-філософські та загальнонаукові методи пізнання: феноменологічний, синергетичний, антропологічний, комунікативний, методи сходження від загального до конкретного та від конкретного до загального, та деякі інші, що забезпечують досягнення поставлених перед науковим дослідженням завдань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у науковий оборот вітчизняної історико-правової науки вводяться чисельні джерела іноземного та вітчизняного походження, здійснено історико-правовий аналіз процесу виникнення та становлення нового міжнародного права, пропонується наукова, політично незаангажована концепція оцінки ролі і місця держав з різним суспільним устроєм та історичним минулим у створенні норм нового міжнародного права, а також проаналізовано участь Української РСР у цих процесах.

Внесок здобувача у розроблення зазначеної проблематики визначають такі основні положення та висновки дослідження:

уперше:

– визначено не лише позитивні впливи безпосередньої діяльності української дипломатії, спрямовані на утвердження норм нового міжнародного права, а й дії об'єктивно деконструктивного характеру; надана їм політико-правова оцінка;

– охарактеризовано ступінь зовнішньополітичної самостійності Києва в загальному тренді радянської міжнародно-правової доктрини і практики її реалізації;

– проведено історико-правові паралелі між радянською доктриною обмеженого суверенітету союзних республік та держав т.зв. соціалістичної співдружності і сучасними політичними претензіями РФ на глобальне домінування на пострадянському просторі;

уточнено:

– роль дипломатії Української РСР у становленні системи

міжнародного гуманітарного права;

– вклад, здійснений дипломатичними органами Радянської України в справу становлення та розвитку права міжнародної безпеки, зокрема щодо інститутів контролю за обігом ядерного озброєння, а також заборони інших видів зброї масового знищення (хімічної та бактеріологічної);

– роль дипломатичних структур УРСР у закріпленні в практиці міжнародних відносин ХХ ст. «доктрини обмеженого суверенітету»;

дістали подальшого розвитку:

– питання оцінки внеску Української РСР у справу боротьби із режимом апартеїду та расової дискримінації в Південній Африці;

– оцінка ролі дипломатичних представників Радянського України в питаннях врегулювання регіональних військових конфліктів засобами міжнародного права та гуманітарної інтервенції ООН.

Практичне значення одержаних результатів перебуває у зв'язку з актуальністю наукової теми.

У правотворчій діяльності Верховної Ради України окремі результати дослідження можуть бути використані при підготовці нормативних актів, що регулюють міжнародно-правові відносини держави, зокрема визначають політику нашої країни щодо визнання національно-визвольних рухів (проблема Нагірного Карабаху, Косово, Курдистану, Країни басків тощо) та актів проголошення нових національних держав, визначають ставлення нашої країни до т.зв. гуманітарних інтервенцій, здійснюваних під егідою ООН й поза нею, регулюють порядок залучення українських військових контингентів до миротворчої діяльності ООН, тощо.

Отримані результати можуть бути використані при написанні як наукової і навчальної літератури з історії права, історії держави і права України, так і праць із загальної історії України, політології та ін. Бачиться доцільним застосування окремих положень і висновків дисертаційного дослідження при викладанні курсу історії держави і права зарубіжних країн, історії держави і права України, а також спецкурсів у навчальних закладах з підготовки спеціалістів у галузі юриспруденції, включаючи й відомчі навчальні заклади та курси підвищення кваліфікації в системах Міністерства закордонних справ України, Міністерства внутрішніх справ України та Служби Безпеки України.

Їхнє поширення сприятиме формуванню загальнолюдських цінностей в ментальності українського народу, його самоусвідомленні себе як повноцінного суб'єкта світового і загальноєвропейського процесів демократизації норм міжнародного права. З іншого боку, результати дисертаційного дослідження сприятимуть розумінню власної ідентифікації українців як самодостатнього європейського народу, самостійного актора світової та європейської політики.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно на основі особистих досліджень здобувача; не містить текстових запозичень і

результатів досліджень інших авторів без посилань на їхні праці. Запропоновані в роботі висновки та положення сформульовані особисто, на базі власного наукового пошуку.

Апробація результатів дослідження. Матеріали роботи обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, а також кафедри історії держави і права ІНПП Національного університету «Львівська політехніка».

Окремі теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено в публікаціях, виступах і повідомленнях на науково-практичних заходах: XIX Міжнародній історико-правовій конференції «Інтеграційні процеси в історії права, держави, юридичної думки та правоохоронної діяльності» (с. Гута, резиденція «Синьгора», 15–18 травня 2008 р.); Звітній науковій конференції факультету з підготовки слідчих., Львів: ЛьвДУВС, 2009; у Матеріалах міжрегіонального круглого столу «Проблеми юридичної науки: філософський, теоретичний та історичний аспекти: (Львів, 14 квітня 2011 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2011; Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених та студентів «Інформаційні технології, економіка та право: стан та перспективи розвитку», 28 – 31 березня 2012 р. – Чернівці, 2012.

Публікації. Основні результати дослідження відображені у п'яти наукових статтях. Чотири із них – у фахових наукових виданнях України, одна – у науковому періодичному виданні іншої держави (Республіки Молдова), яке, відповідно до вимог наказу МОНмолодьспорту України від 17.10.2012 р. № 1112, враховуючи повноту викладу матеріалів дослідження, можна зарахувати як фахову публікацію результатів дисертації. Положення дисертаційної роботи додатково викладені у чотирьох тезах виступів на науково-практичних заходах.

Усі фахові публікації є одноосібними. З чотирьох матеріалів наукових конференцій три є одноосібними, одна – спільно з науковим керівником. Власна участь – 60 відсотків.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, із внутрішнім поділом на десять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок, з них 200 сторінок – основний текст та 28 сторінок (275 позицій) – список використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; визначено її зв'язок з науковими планами та програмами, мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію основних положень дисертаційного дослідження, його структуру та обсяг.

Розділ 1 «Історіографія проблеми, джерельна база, методологія та поняттєво-термінологічний апарат дослідження» містить три підрозділи, у яких проаналізовано джерельну базу дослідження; опрацьовано методологічний інструментарій, необхідний для повного і адекватного висвітлення вибраної теми; схарактеризовано розвиток міжнародного права ХХ століття.

У підрозділі 1.1 *«Бібліографія та джерельна база дослідження»* досліджено бібліографію предмету дослідження, а також вивчено значну кількість історичних, юридичних та документальних джерел.

Встановлено, що дослідження ролі політико-правових суб'єктів Української РСР у формуванні інститутів нового міжнародного права почалося практично одночасно із виходом, внаслідок конституційних змін 1944 р., радянської союзної республіки на міжнародну арену. Оцінка дипломатичної діяльності урядових органів УРСР радянськими та західними дослідниками здійснювалась через ідеологічні парадигми, що існували в супротивних системах в умовах блокового протистояння. Новий етап дослідження проблематики починається із розпадом Радянського Союзу та позначається більш об'єктивним та всебічним опрацюванням теми.

Зазначено, що активна діяльність політико-правових суб'єктів УРСР на міжнародній арені зафіксована у широкому колі джерел, більша частина яких, завдяки публічному характеру міжнародної діяльності, опублікована друком (на паперових носіях) та в електронному вигляді. Натомість залишаються практично недоступними матеріали, що становлять державну таємницю, і перебувають під відповідними грифами таємності. Це стосується як архівів вітчизняних та зарубіжних зовнішньополітичних відомств, так й архівів спецслужб, що протягом 1944 – 1991 рр. курували роботу дипломатичних представників УРСР.

У підрозділі 1.2 *«Методологія та поняттєво-термінологічний апарат дослідження»* визначено методологію дослідження та поняттєво-термінологічний апарат теми з уваги на мету, завдання, об'єкт і предмет роботи.

Встановлено, що мета та завдання дослідження зумовлюють необхідність використання сукупності філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових підходів, принципів та методів наукового пізнання. Філософсько-світоглядна основа дослідження базується на діалектичному підході, що забезпечує відповідне застосування арсеналу методів, ключовими з яких є традиційна історико-правова тріада: догматичний, порівняльно-правовий та історико-юридичний методи.

Зауважено, що історіографічний аналіз проблематики надає змогу сформувати відповідний поняттєво-термінологічний апарат, що сприяє вирішенню задач, визначених метою дослідження. У застосовуваному апараті домінують наукові категорії конституційного права та права міжнародних зносин, а також ряд специфічних історико-правових та історико-політичних понять.

У підрозділі 1.3 «Розвиток міжнародного права ХХ століття. «Старе» та «нове» міжнародне право» охарактеризовано розвиток міжнародного права у другій пол. ХХ ст., що дало змогу ствердити якісні особливості т.зв. нового міжнародного права, його принципи відмінності від т.зв. старого міжнародного права.

Відмічено, що кардинальними відмінностями системи нового міжнародного права є: його антивоєнна спрямованість; впровадження концепції самовизначення народів та анти-колоніалізм; усесторонній розвиток позитивного права шляхом кодифікації та нормативного закріплення міжнародних звичаїв; зародження ряду нових галузей міжнародного права, викликане появою відповідних об'єктів; універсалізація та поширення дії міжнародного права у просторі.

Розділ 2 «Зовнішня легітимізація Української РСР та реалізація міжнародної дієздатності українським урядом» містить три підрозділи і присвячений аналізу розгортання міжнародної діяльності УРСР в умовах організації нової системи світового порядку.

У підрозділі 2.1 «Розширення прав союзних республік (1944 р.) і початок зовнішньо-політичної діяльності Української РСР в умовах Другої світової війни» розглянуто становлення міжнародної правосуб'єктності Української РСР. Наголошено на важливості дослідження організаційних засад здійснення міжнародного спілкування – системи державних структур, засобами яких реалізовувалась міжнародна політика українського уряду.

Зауважено, що відновлення за ініціативою союзного центру міжнародної правосуб'єктності союзних республік на початку 1944 р. було виваженим кроком радянської зовнішньої політики в умовах формування (під вагою політичних та воєнних обставин завершального етапу Другої світової війни) нової системи міжнародного права.

Виокремлено, що цей акт переслідував принаймні три наступні завдання:

I. Здобуття Радянськими республіками зовнішнього суверенітету мало стати запорукою майбутнього членства республік у новостворюваній замість колишньої Ліги Націй міжнародній організації безпеки. Міжнародну легітимацію, що мала передувати отриманню Радянськими Республіками зовнішньої дієздатності, належало здійснити на основі домовленостей союзного центру із партнерами по антигітлерівській коаліції та відстояти перед можливими запереченнями інших членів світового співтовариства завдяки авторитету СРСР.

II. Вихід та утвердження квазі-суверенних Радянських республік на міжнародній арені, окрім отримання додаткових голосів для Союзу РСР, мали на меті створити прецедент міжнародно-правової суб'єктності республік Союзу РСР. Цю модель згодом можна було наслідувати при інкорпорації до складу Радянського Союзу нових республік, на роль яких потенційно

розглядалися держави Східної та Центральної Європи, що потрапили до радянської зони впливу на завершальному етапі Другої світової війни.

III. Набуття Українською РСР формальних ознак міжнародної самостійності мало певною мірою полегшити повторну інкорпорацію республіки до Союзу РСР після вигнання за її межі німецьких окупаційних військ. Зокрема, цей політичний жест мав сприяти ослабленню позицій та подальшій дискредитації українських націоналістичних структур ОУН – УПА, що підпільно діяли на території Західної України.

Вказано, що одразу ж після реорганізації союзного Народного комісаріату закордонних справ у союзно-республіканський комісаріат, нагально постало питання включення Української Радянської республіки (поряд із деякими іншими республіками СРСР) до складу початкових членів (членів-засновників) новостворюваної організації міжнародної безпеки. Ставши предметом численних тривалих переговорів, питання було розв'язано в позитивному ключі щодо УРСР та БРСР (і відкинута щодо Литовської РСР) та закріплене на Ялтинській конференції 1945 р. політичним рішенням лідерів Союзу РСР, США та Великої Британії без будь-якого юридичного оформлення.

У підрозділі 2.2 «Вступ Української РСР до Організації Об'єднаних Націй. Міжнародно-правове визнання нового суб'єкта міжнародного права» розкрито міжнародно-правове значення участі УРСР в Організації Об'єднаних Націй.

Акцентовано на тому, що юридичне оформлення вступу двох Радянських республік до Організації Об'єднаних Націй, що одночасно потягнуло за собою зовнішню легітимацію, тобто міжнародно-правове визнання, УРСР та БРСР, було здійснене колегіальним рішенням учасників установчої конференції цієї Організації.

Вказано, що делегати УРСР були залучені до роботи комітетів, завданням яких була розробка Статуту ООН.

Встановлено, що українські дипломати виступали з наполегливими ініціативами щодо закріплення у статуті Організації важливих юридичних та політичних положень і принципів: ефективного забезпечення міжнародного миру і безпеки, загальної поваги до суверенності держав, незастосування сили чи погрози силою в міжнародних взаєминах, мирного врегулювання міжнародних спорів, невтручання у внутрішні справи інших держав

У підрозділі 2.3 «Розгортання міжнародної діяльності УРСР в умовах організації нової системи світового порядку» акцентовано, що, якщо у двосторонній дипломатії України в другій пол. XX ст. спостерігався застій, багатосторонні відносини республіки як наприкінці Другої світової війни, так і у подальші часи перебували на піднесенні.

Зауважено, що ще до завершення легітимації УРСР в якості суб'єкта міжнародного права, новостворене зовнішньополітичне відомство

Республіки приступило до активної діяльності на міжнародній арені з метою створення іміджу суверенного суб'єкта міжнародних зносин.

Відзначено, що особливою активності міжнародна діяльність УРСР набула із вступом до Організації Об'єднаних Націй та зайняттям місць в спеціалізованих органах в системі ООН. Контури нової міжнародної організації та нового міжнародного правопорядку творилися за безпосередньої участі, а у певних випадках – і за безпосередньої ініціативи делегації Української РСР.

Наголошено на великому морально-політичному значенні участі Української РСР у організації ООН. Ця роль підвищувала міжнародний авторитет республіки, вводячи Україну до кола суб'єктів міжнародних зносин. Українські дипломати здобували досвід роботи в міжнародних організаціях, що був використаний представниками уже незалежної держави після 1991 р. Незалежною Україною були успадковані всі здобутки УРСР на міжнародній арені, республіканські представництва при ООН та її органах; членство в міжнародних організаціях; участь в міжнародних угодах і т.д.

Розділ 3 «Зовнішньополітична діяльність Української РСР з розробки та практичного утвердження інститутів нового міжнародного права» містить чотири підрозділи і присвячений аналізу ролі Української РСР у міжнародних відносинах другої половини ХХ ст., що знайшло своє вираження у трьох основних напрямках: розвиток права міжнародної безпеки; заснування та розвиток міжнародного гуманітарного права, що включало також боротьбу проти расизму та дискримінацій; а також всебічне закріплення права самовизначення народів. Окрім того, наголошено на вагомому внеску Радянської України у вирішення окремих гострих внутрішніх міжнародних конфліктів засобами дипломатії.

У підрозділі 3.1 *«Вклад дипломатичних органів УРСР у питання міжнародно-правового врегулювання обігу та скорочення озброєнь»* зазначено, що основним завданням, для якого створювалась наприкінці Другої світової війни Організація Об'єднаних Націй, було недопущення повторення геополітичного конфлікту рівня світової війни. Регулювання озброєнь та роззброєння розглядалися як сфера обов'язкового та якнайширшого співробітництва держав у повоєнний період. Таким чином справа роззброєння стала невід'ємною складовою системи світового правопорядку за новим міжнародним правом, а еволюція міжнародних відносин другої пол. ХХ ст. не може розглядатись у відриві від цього питання.

Доведено, що протягом усієї історії своєї участі в Організації Об'єднаних Націй Радянська Україна відігравала помітну роль у справі регулювання обігу ядерної зброї. Дана історико-правова оцінка вкладу України у інститути міжнародного контролю за обігом ядерного озброєння періоду блокового протистояння 1945 – 1991 рр.

Зауважено, що Українська РСР стояла біля витоків універсальної організації, створеної для розвитку міжнародного співробітництва в сфері мирного використання атомної енергетики – Міжнародної агенції з атомної енергії – МАГАТЕ.

У підрозділі 3.2. «Роль політико-правових суб'єктів Української РСР у становленні сучасної системи міжнародного гуманітарного права, боротьби з расовою дискримінацією та закріплення права самовизначення народів» акцентовано увагу на діяльності української дипломатії в сфері міжнародно-правового закріплення гуманістичних цінностей та закладення фундаменту нової галузі міжнародного права – захисту прав людини й основних свобод.

Зауважено, що відразу по завершенню Другої світової війни основні зусилля в області кодифікації міжнародного гуманітарного права були спрямовані на усунення триваючих та запобігання потенційним порушенням прав людини в умовах воєнного конфлікту.

Акцентовано на вагомому вкладі УРСР у розвиток міжнародного гуманітарного права із приєднанням її у 1954 р. до Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). За наполяганням українських дипломатів провідним питанням діяльності Організації стала допомога слаборозвиненим країнам у справі ліквідації неписьменності та надання безкоштовної освіти для дітей, незалежно від статі, раси, мови і соціального стану батьків.

Вказано, що систематичні кроки міжнародної спільноти, учасником яких були дипломати УРСР, створили міжнародно-правову основу ліквідації найодіознішого прикладу застосування державою політики расової нетерпимості у новітній історії – режиму апартеїду у ПАР.

У підрозділі 3.3 «Дипломатія УРСР у врегулюванні локальних конфліктів у новосенному світі» визначається роль Української РСР у закладенні підґрунтя для розвитку права міжнародного сприяння мирному погодженню воєнних конфліктів.

Зазначено, що одним із принципів нового міжнародного права, що утвердився в системі міжнародних відносин другої половини ХХ ст., став принцип рівноправ'я та самовизначення народів, декларований статтею 1 Статуту ООН, та частково розкритий Главою XI Статуту.

Вказано, що на другій сесії Генеральної Асамблеї ООН 13 листопада 1947 р. Українську РСР обрано непостійним членом Ради Безпеки ООН на дворічний термін (1948–1949 рр.). Представники УРСР одразу ж включились в роботу над найбільш актуальними на той час питаннями світової безпеки, зокрема в проблему відновлення миру в Індонезії.

Відзначено вклад молодшої дипломатії Української РСР у здобуття незалежності Індонезією та її роль у покращенні міжнародного іміджу й самого республіканського МЗС, яке при створенні ООН західні країни вважали додатком радянського зовнішньополітичного відомства. Активна позиція голови делегації Радянської України Д. З. Мануїльського змусила

міжнародне співтовариство звернути увагу на Республіку та перестати вважати її простим статистом, протягнутими СРСР до ООН.

Зауважено, що українська дипломатія взяла активну участь й у розв'язанні проблеми грецько-болгарського кордону (Афіни висунули територіальні претензії до Софії на Паризькій мирній конференції 1947 р. Завдяки зусиллям української дипломатії вдалося не допустити збройного конфлікту на Балканах, що загрожував перерости у масштабне міжблокове зіткнення.

Встановлено, що одним із визначальних факторів у справі появи та подальшої еволюції *нового міжнародного права* став конфлікт між соціалістичним та буржуазно-демократичним блоками. Внаслідок цього протистояння в умовах післявоєнного світу, практично одночасно із створенням ООН, відбувся штучний поділ кількох держав (Німеччини, Кореї, В'єтнаму), які опинилися на межі протистояння двох суспільно-політичних систем.

У підрозділі 3.4 «Українська радянська дипломатія у політиці СРСР щодо держав соціалістичного блоку. «Доктрина Брежнєва» зазначається, що ще в роки Другої світової війни у міжнародних відносинах сформувалися два центри сили, два полюси – у столицях наймогутніших з держав-переможців нацизму, Москві та Вашингтоні.

Зауважено, що стратегічним завданням світових наддержав стало поширення впливу на інших учасників міжнародної спільноти. Тактичним ж завданням, особливо нагальним для Радянського Союзу, з огляду на його політико-географічне положення, стало приведення до влади у державах, що межували з СРСР, лояльних режимів.

Вказано, що дипломатія України в цей період діяла в векторі загальної радянської зовнішньої політики, продовжуючи та підсилюючи зусилля Радянського Союзу на міжнародній арені. Після сплеску активності дипломатичної діяльності Української РСР, що мав місце одразу після надання Республіці зовнішньополітичних повноважень та поєднувався із головуванням у київському Міністерстві закордонних справ Д. З. Мануїльського, поволі міжнародна діяльність Радянської України набула характеру, що його Л. Х. Паламарчук характеризує як політику Москви, викладену «дохідливіше і переконливіше».

Встановлено, що українська радянська дипломатія (рівно як і білоруська радянська дипломатія) виступала свого роду розвідувальним авангардом загальносоюзної дипломатії. В дискусійних ситуаціях республіканські МЗС пропонували іншим учасникам переговорів ті чи інші радянські ініціативи як би від свого імені. Можливе не сприйняття цих пропозицій не завдавало шкоди міжнародному авторитету Москви. Натомість загальносоюзне МЗС ініціювало переважно ті резолюції та угоди, які мали високі шанси на схвалення світовою спільнотою, або

були покликані висловити ультимативну думку усього соціалістичного табору.

Констатовано, що будучи елементом загально-радянської дипломатії, кийвське МЗС сприяло досягненню зовнішньополітичних цілей Радянського Союзу, що у певних випадках йшли в розріз із принципами міжнародного права, закріпленими Статутом ООН.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі комплексного спеціального дослідження діяльності політико-правових суб'єктів Української РСР (1944–1991 рр.) здійснено історико-правову реконструкцію та узагальнення їхньої ролі у справі створення та видозміни інститутів міжнародного права, напрацьовано певні рекомендації щодо можливого використання цього історичного досвіду в сучасному державотворенні. Відповідно до мети та визначених завдань, зроблені такі висновки.

1. Проблема ролі дипломатичних органів УРСР у становленні інститутів міжнародного права у другій пол. ХХ ст. знайшла належне висвітлення у працях вітчизняних фахівців у галузі міжнародного права. Суттєвим недоліком вітчизняної наукової школи виступає її зосередження на успіхах та позитивних наслідках цієї діяльності, натомість негативи (як-от, «українська» підтримка неправомірних дій Союзу РСР під час угорської кризи 1956 р., чехословацьких подій 1968 р., радянського вторгнення в Афганістан 1979 р. тощо) не дістають належної міжнародно-правової та історико-правової оцінки.

Зарубіжна історіографія питання менш об'ємна. Українська радянська дипломатія розглядається нею не як самостійний суб'єкт міжнародного життя, а у контексті загальної радянської зовнішньополітичної діяльності. Поза увагою зарубіжних учених залишаються питання розподілу ролей між загальносоюзним та республіканськими (УРСР та БРСР) дипломатичними відомствами; ігноруються намагання українського МЗС відігравати більш значущу роль у світовій політиці – особливо на ранньому етапі становлення ООН (1945 – поч. 1950-х рр.) та ін.

Основні підсумки діяльності зовнішньополітичних структур УРСР знайшли своє відображення у кількох збірниках «Українська РСР на міжнародній арені: Зб. док. і матеріалів ...» (за відповідними роками: 1945 – 1961; 1962 – 1970; 1971 – 1975; 1976 – 1980 тощо). Також основні документи ООН опубліковані на офіційних сайтах ООН та асоційованих установ: ЮНЕСКО, МАГАТЕ тощо.

Архівна джерельна база, свого часу не рекомендована до публікації у відкритих джерелах, й по сьогодні, за невеликим винятком, є фактично недоступною для дослідників питання, як вітчизняних, так і

зарубіжних. Це відбувається внаслідок загальнопоширеної закритості відомчих архівів – не лише зовнішньополітичних, а й архівів спецслужб.

2. Система міжнародного права протягом ХХ ст. зазнала суттєвої еволюції, що призвела до докорінної зміни окремих її інститутів. Якісна відмінність того міжнародного права, що значною мірою сформувалось завдяки діяльності Організації Об'єднаних Націй, від права міжнародного спілкування, яке діяло до кінця Другої світової війни, дає науковцям і практикам підстави проводити поділ на *stare* та *novae* міжнародне право.

Важливішими документами ООН, які визначили характер т.зв. *нового* міжнародного права, виступають: Статут ООН (1945 р.), Загальна декларація прав людини» (10 грудня 1948 р.), чисельні резолюції Ради Безпеки ООН, заяви Голови Ради безпеки (від імені РБ ООН), різного роду Декларації та Конвенції тощо.

Фундаментальними ознаками нового міжнародного права виступають: а) антивоєнне спрямування із закріпленням принципу незастосування сили чи погрози силою як засобу міжнародної політики держави; б) анти- колоніалізм та визнання права народу на самовизначення як основоположного у питаннях державотворення; в) критичне переосмислення уже існуючих галузей та інститутів права та їх всеохоплююча кодифікація; г) виникнення у зв'язку із поступом науково-технічного прогресу, нових галузей міжнародного права; д) просторове поширення дії міжнародного права, що здобуває характеристику універсальності.

До формування принципів та всезагального утвердження норм нового міжнародного права в міжнародно-правовій практиці тієї чи іншою мірою доклали зусиль не лише т.зв. Великі держави (як це було ще у ХІХ – сер. ХХ ст.), але й інші суб'єкти міжнародного права, передусім члени ООН.

Важливою характерною рисою нового міжнародного права виступає та обставина, що його творення і творчий розвиток перестали де-факто бути привілеєм відносно вузького кола т.зв. Великих держав. Свій посильний вклад у цю справу вносять й ті суб'єкти міжнародного права чії людські, економічні чи воєнні ресурси є відносно скромними. Власну лепту внесла й українська радянська дипломатія.

3. Період державотворчих пошуків українського народу, початком якого стало падіння Російської імперії, призвів до появи на території нашої країни декількох державних утворень, різних за формою, режимом та політичним спрямуванням. Враховуючи наявний вектор розвитку та політичну кон'юнктуру, державні формування цього періоду з різним ступенем успіху шукали зовнішньої легітимації з метою встановлення дво- та багатосторонніх міжнародних зносин. З утвердженням в ході громадянської війни на території України радянської влади, уряд УСРР

(т.зв. Харківський) добивався зовнішнього суверенітету та міжнародної дієздатності. Протягом 1920–1922 рр. український радянський уряд володів усіма ознаками повного міжнародного суверенітету, яким «добровільно» поступився на користь Союзного центру зі вступом до СРСР (30 грудня 1922 р.).

Внаслідок конституційних змін, здійснених Верховною Радою Союзу РСР на її другій (з трьох) за роки радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. сесії, на початку лютого 1944 р. Українська РСР з формально-юридичного боку відновила свою міжнародну правоздатність, у добровільно-примусовому порядку передану до компетенції Союзу РСР в 1922–1924 рр. Така постановка питання полегшила сприйняття «нового» суб'єкта міжнародного права Об'єднаними Націями. З іншого боку, ті, формально суверенні, Республіки Союзу РСР (станом на 1945 р. таких налічувалося 16), що не мали досвіду самостійної міжнародно-правової діяльності протягом 1917–1945 рр., не могли не відчувати свою меншовартісність в системі міжнародних зв'язків.

4. Створення системи т.зв. нового міжнародного права відбувалося в складних умовах міжблокового протистояння, а також активного виходу на міжнародну арену держав Третього світу. В умовах біполярного світу зусилля світових центрів сили, уособлених Вашингтоном та Москвою, могли бути успішними лише за умови підтримки з боку цих нових акторів міжнародного життя. І навпаки, політична ізоляція, продиктована власними вузько клановими інтересами, загрожувала втратою позицій. У багатьох випадках саме такого роду міркування зумовили процеси демократизації міжнародно-правових відносин та утвердження інститутів нового міжнародного права. Прикладом продуктивної конкуренції Першого та Другого світів за симпатії Третього світу може служити активна міжнародна кампанія проти режиму апартеїду в Південній Африці. На перший погляд, роль української радянської дипломатії у загальному процесі була мінімальною – його визначали міркування зовсім іншого порядку (конкуренція Першого і Другого світів). Насправді ж радянські республіканські (УРСР та БРСР) зовнішньополітичні відомства – в силу певних причин – відіграли важливу роль в загальних процесах демократизації міжнародного права. Викладені ними пропозиції не сприймалися, принаймні формально як офіційна (і, відповідно, ультимативна) позиція Москви, залишали широкий простір для дипломатичного торгу і продуктивного компромісу. Цю, дещо невдячну, «піонерську» роль МЗС УРСР та БРСР уперто не помічають не лише західні наукові школи, але й представники пострадянської науки.

5. На жаль, в силу чисельних обставин, передусім політичного характеру, Київ не зміг повною мірою скористатися наданими історичними можливостями. Це сталося передусім внаслідок жорсткого диктату політичного Центру радянської імперії, але також внаслідок

відсутності політичної волі українського радянського керівництва. Зокрема, українські радянські «вожді» прогнозовано проігнорували пропозиції окремих західних держав (Великобританія) щодо встановлення двосторонніх дипломатичних відносин за Сталіна (у 1940-х рр.), і не наважилися повернутися до цього питання у часи хрущовської «відлиги», коли переконати союзний центр в певних перевагах такого кроку було простіше й безпечніше. Встановлення прямих двосторонніх зв'язків з зарубіжними країнами сприяло б не тільки активізації міжнародно-правової діяльності Української РСР, але й формуванню в республіці професійного дипломатичного корпусу.

6. Найактивніший період міжнародної діяльності Української РСР припадає на перші повоєнні роки – час, коли Міністерство Закордонних Справ Радянської України очолював Д. З. Мануїльський. Згодом роль УРСР у процесах кодифікації міжнародного права стає другорядною, втрачаючи навіть зовнішні ознаки «самостійності». Разом з тим у певних випадках позиція республіки і надалі видається значущою для формування окремих інститутів міжнародного права: зокрема у галузях права безпеки, гуманітарного права та ін. Окрім того, делегація УРСР здійснювала наполегливу боротьбу за мирне урегулювання окремих міжнародних збройних конфліктів, чим створила ряд прецедентів, важливих для системи міжнародних відносин загалом.

Міркування престижу не дозволяли делегації СРСР зазнавати надто чисельних невдач в дипломатичних дискусіях – принаймні, половина радянських пропозицій повинна була лягати в основу прийнятих «компромісних» рішень. Натомість Українська РСР, рівно як і Білоруська РСР, такими міркуваннями не були обтяжені. З трьохчотирьох «українських» пропозицій (приміром, при розгляді в РБ ООН індонезійського питання) світове співтовариство сприймало одну, а решту відкидало. Відтак, з одного боку, авторитет Союзу РСР підтримувався на високому рівні (виглядало на те, що до Москви прислухаються навіть частіше, ніж до Вашингтона, Лондона чи інших світових центрів сили), з іншого – непрості процеси дипломатичного урегулювання гострих питань йшли своєю чергою.

7. При вирішенні деяких гостро конфліктних питань, як-от урегулювання Індонезійської кризи 1940-х – 1950-х рр., Корейської кризи поч. 1950-х рр., боротьби світової громадськості з режимом апартеїду в ПАР тощо, роль української радянської дипломатії була, хоч і не визначальною, але досить важливою. Не менше, якщо не більше значення, ніж чисто посередницькі послуги, мало створення відповідних міжнародно-правових прецедентів в практиці ООН – як у плані участі держав-посередників у врегулюванні внутрішніх та міжнародних конфліктів, так і в процесах пошуку форм міжнародно-правового тиску на порушників основ міжнародно-правового консенсусу, закладеного в

процесі формування ООН та її подальшої практичної діяльності

8. Окрім позитивних впливів на формування діючої у післявоєнний період (1945–1991 рр.) системи міжнародного права, українська радянська дипломатія як невід’ємна складова і активний учасник загальносоюзної радянської зовнішньополітичної діяльності, здійснювала й деконструктивні кроки. Українські радянські дипломати повністю підтримали радянське збройне втручання (фактично – агресію) у внутрішні справи ряду незалежних держав: Угорщини (1956 р.), Чехословаччини (1968 р.), Афганістану (1979–1988 рр.) тощо. Т.зв. доктрина Брежнєва, яка «обґрунтовувала» втручання у внутрішні справи суверенних держав надуманими міркуваннями «інтернаціональної допомоги», «відсічі агресії США та НАТО» і т.п., перебувала в непримиренному антагонізмі з проголошуваними міжнародним співтовариством принципами невтручання, утримання від застосування сили у міжнародних відносинах тощо.

Сьогоднішня агресивна політика РФ у т.зв. близькому зарубіжжі (тобто на пострадянському просторі) сягає попередньої історичної епохи (1945–1991 рр.), коли декларовані принципи нового міжнародного права застосовувалися вибірково і не знайшли всезагального застосування. Опосередковано відповідальність за це лежить і на Українській державі та українській дипломатії (радянській та пострадянській) – приміром, офіційний Київ навіть після 1991 р. так і не надав належної правової оцінки вторгненню СРСР у Афганістан.

9. До безперечно позитивних здобутків діяльності української радянської дипломатії віднесемо міжнародно-правове закріплення кордонів УРСР та її правонаступниці – незалежної Української держави. Це стало можливим в руслі загального дискурсу утвердження права націй на самовизначення як одного з основоположних принципів нового міжнародного права. Сьогоднішні спроби путінського режиму поставити під сумнів територіальну цілісність України з міжнародно-правової точки зору є безпідставними та безперспективними, вони можуть бути тимчасово реалізовані лише відверто протиправними засобами військової агресії та окупації території незалежної держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Біленкова Ю.С. Внесок дипломатичного відомства УРСР у питання міжнародно-правового регулювання ядерних озброєнь (1945–1991 рр.). *Право і Безпека*. 2014. № 3. С. 7–13.

2. Біленкова Ю.С. Дипломатичні зусилля УРСР у боротьбі із апартеїдом: аспекти міжнародного права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. Вип. 4. С. 10–19.

3. Біленкова Ю.С. Участь делегації Української РСР в ООН у мирному врегулюванні Індонезійського питання (1946–1950 рр.). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Правознавство. 2014. Вип. 728. С. 50–52.

4. Біленкова Ю.С. Роль дипломатії УРСР у врегулюванні воєнного конфлікту між КНДР та Республікою Корея (1950–1953 рр.) засобами міжнародного права. *Порівняльно-правові дослідження*. 2014. № 2. С. 230–237.

5. Біленкова Ю. К вопросу о сотрудничестве Украинской ССР с ЮНЕСКО в становлении институтов международного гуманитарного права. *Международный научно-практический правовой журнал «Закон и Жизнь» («Legea si Viata»)*. 2015. №2. С. 46–49.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Дудакова Ю. С. Діяльність Української РСР у міжнародній системі спеціалізованих установ ООН у 40-60-х рр. Матеріали звітної наукової конференції факультету з підготовки слідчих (20 лютого 2009 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 158–162.

7. Дудакова Ю. С. Виникнення міжнародної правосуб'єктності Української РСР. *Проблеми юридичної науки: філософський, теоретичний та історичний аспекти*: матеріали міжрегіонального круглого столу (Львів, 14 квітня 2011 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2011. 244 с., С. 62–66.

8. Біленкова Ю. С. Версальська система договорів як форма організації міжнародних відносин в Європі у міжвоєнний період (1919 – 1939 рр.). *Інформаційні технології, економіка та право: стан та перспективи розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів, 28 – 31 березня 2012 р. Чернівці: Книги – XXI, 2012. 294 с., С. 165–166.

9. Макарчук В. С., Дудакова Ю.С. Наступність зовнішньополітичної доктрини Союзу РСР та пост-Єльцинської Росії: аспекти міжнародно-правового обґрунтування. *Держава в умовах надзвичайного, воєнного стану та/чи військової окупації: історія і сучасність (правові аспекти)*: матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції. Наук. Інтернет-конференції. Вип. 4. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка» (19 червня, 2015 р.). Львів: Ліга-Прес, 2015. 138 с., С. 19 – 26.

АНОТАЦІЯ

Біленкова Ю. С. Участь політико-правових суб'єктів української РСР в розробці та утвердженні основних інститутів нового міжнародного права (1944–1991 рр.): історико-правове дослідження. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2019.

Застосовуючи універсальний метод філософської діалектики у поєднанні з класичними методами історико-правової науки: догматичним, порівняльно-правовим та історико-юридичним, а також на підставі системного аналізу правових документів, архівних джерел, історико-правової та історичної літератури у дисертації встановлено ті об'єктивні та суб'єктивні фактори, що зумовили виникнення так званого нового міжнародного права та подальший поступальний розвиток його основних інститутів, а також з'ясовано роль й місце української радянської дипломатії у вказаних процесах становлення і розвитку нового міжнародного права.

Визначено не лише позитивні впливи безпосередньої діяльності української дипломатії, спрямовані на утвердження норм нового міжнародного права, а й дії об'єктивно деконструктивного характеру; надана їм політико-правова оцінка.

Встановлено історичні передумови надання Українській УРСР міжнародної правосуб'єктності внаслідок конституційної реформи Союзу РСР в лютому 1944 р.

Охарактеризовано ступінь зовнішньополітичної самостійності Києва в загальному тренді радянської міжнародно-правової доктрини і практики її реалізації.

Проведено історико-правові паралелі між радянською доктриною обмеженого суверенітету союзних республік та держав т.зв. соціалістичної співдружності і сучасними політичними претензіями РФ на глобальне домінування на пострадянському просторі.

Уточнено вклад, здійснений дипломатичними органами Радянської України в справу становлення та розвитку права міжнародної безпеки, зокрема щодо інститутів контролю за обігом ядерного озброєння, а також заборони інших видів зброї масового знищення (хімічної та бактеріологічної).

Окреслено розбіжності в підходах держав з різним суспільним устроєм до питання еventуальних змін у міжнародному праві на етапі Другої світової війни та у післявоєнний період, визначено конкретний внесок кожної з т.зв. Великих Держав в справу створення та подальшого розвитку норм нового міжнародного права, а також у міжнародно-

правову легітимацію міжнародної правосуб'єктності Української РСР.

Дана правова оцінка ефективності застосування можливостей, наданих новим міжнародним правом, для кардинальної перебудови характеру міжнародних відносин в ХХ ст. та для збереження існуючих міжнародно-правових реалій на сучасному етапі.

Ключові слова: УРСР, ООН, українська радянська дипломатія, міжнародне право, нове міжнародне право, правосуб'єктність союзних республік Союзу РСР, ядерні озброєння, боротьба з апартеїдом.

АННОТАЦІЯ

Беленкова Ю. С. Участие политико-правовых субъектов Украинской ССР в разработке и утверждении основных институтов нового международного права (1944 – 1991 гг.): Историко-правовое исследование. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2019.

Применяя универсальный метод философской диалектики в сочетании с классическими методами историко-правовой науки: догматическим, сравнительно-правовым и историко-юридическим, а также на основании системного анализа правовых документов, архивных источников, историко-правовой и исторической литературы в диссертации установлены объективные и субъективные факторы, обусловившие поступательное развитие его основных институтов, а также установлены роль и место украинской советской дипломатии в упомянутых процессах становления и развития нового международного права.

Определены не только положительные результаты непосредственной деятельности украинской дипломатии, направленные на утверждение норм нового международного права, но и действия объективно деконструктивного характера; предоставлена им политико-правовая оценка.

Установлены исторические предпосылки предоставления Украинской УССР международной правосубъектности в результате конституционной реформы Союза ССР в феврале 1944 года.

Охарактеризована степень внешнеполитической самостоятельности Киева в общем тренде советской международно-правовой доктрины и практики ее реализации.

Проведены историко-правовые параллели между советской доктриной ограниченного суверенитета союзных республик и государств т.н.

социалистического содружества и современными политическими претензиями РФ на глобальное доминирование на постсоветском пространстве.

Уточнён вклад, осуществлённый дипломатическими органами Советской Украины в дело становления и развития права международной безопасности, в частности относительно институтов контроля за оборотом ядерного вооружения, а также запрета других видов оружия массового уничтожения (химического и бактериологического).

Определены различия в подходах государств с различным общественным строем к вопросу эвентуальных изменений в международном праве на этапе Второй мировой войны и в послевоенный период, установлен конкретный вклад каждой из т.н. Великих Держав в дело создания и дальнейшего развития норм нового международного права, а также в международно-правовую легитимацию международной правосубъектности Украинской ССР.

Дана правовая оценка эффективности применения возможностей, предоставленных новым международным правом, для кардинальной перестройки характера международных отношений в XX в. и для сохранения существующих международно-правовых реальностей на современном этапе.

Ключевые слова: УССР, ООН, украинская советская дипломатия, международное право, новое международное право, правосубъектность союзных республик Союза ССР, ядерные вооружения, борьба с апартеидом.

SUMMARY

Bilenkova Y. S. The participation of the Ukrainian SSR in developing and establishing of the basic institutions of new international law (1944-1991): Historical and legal research. – The manuscript.

The thesis for scientific degree of Candidate of Law in specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Lviv Polytechnic National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2019.

Applying universal philosophical dialectic method in combination with classical methods of historical and legal science, dogmatic, comparative legal, historical, and legal and based on a systematic analysis of legal documents, archival sources, historical, legal and historical literature in the thesis set the objective and subjective factors that led to the emergence of so-called new international law and the further progressive development of its basic institutions and clarifications role and place of Ukrainian Soviet diplomacy in these processes of formation and development of new international law.

Determined not only the immediate positive impact of Ukrainian diplomacy aimed at establishing new norms of international law, but also the objective of deconstructive nature; given their political and legal assessment.

Established provide historical background Ukrainian SSR international legal personality following the constitutional reform of the USSR in February 1944

We characterize the degree of foreign policy autonomy Kyiv in the general trend of the Soviet international legal doctrine and practice implementation.

A historical and legal parallels between the Soviet doctrine of limited sovereignty of the Federal Republic and the so-called modern socialist community and political claims to global dominance of Russia in the post.

Specifies the contribution made by the diplomatic Soviet Ukraine in case of formation and development of the law of international security, including the institutions of control over the circulation of nuclear weapons and ban other weapons of mass destruction (chemical and biological).

Outlined the differences in approaches between states with different social system to issue eventual changes in international law at the stage of the Second World War and in the postwar period, to determine the specific contribution of each of the so-called Great States in the establishment and further development of new norms of international law, including international legitimacy of Ukrainian SSR.

This legal assessment of the effectiveness of the opportunities provided by the so-called new international law to a fundamental restructuring of the nature of international relations in the XX century and to preserve existing international legal realities of today.

Key words: Ukrainian SSR, the UN Organisation, Ukrainian Soviet diplomacy, international law, so called new international law, international legitimacy of Union republics, nuclear weapons, apartheid.

Підписано до друку 27.05.2019. Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 71. Наклад 100 пр.
Видавництво «ПАІС»

Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 225-60-14, (032) 261-24-15
e-mail: pais@mail.lviv.ua; <http://www.pais.com.ua>